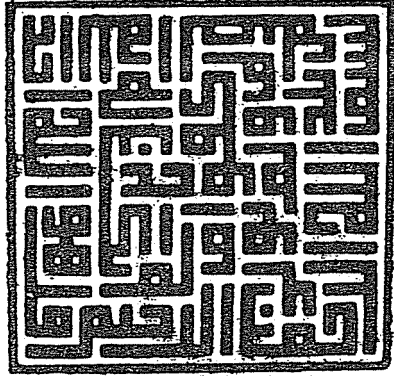

6

İslâm Ansiklopedisi

20 Ocak 1986

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

6. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi — ERZURUM, 1986

BEYTÜ'L-MAL VE İSLÂM EKONOMİSİNDE ROLÜ

Çeviren: Mehmet Erkal
Dolmabahçe Camii İmamı

Son zamanlarda Beytü'l-mal müessesesi ve İslâm iktisadî hayatının ihyasında oynadığı rol üzerinde yapılan çalışmalara nisbeten az dikkat edilmiştir. Şimdi müslüman devlet adamları arasında iktisadî müesseselerini İslâmî olarak tanzim etmek arzusu yaygınlaşmasına rağmen durum budur. İslâm iktisadının nakdi cepheleriyle ilgili olarak dikkate değer gayretler sarfedilmesine rağmen (meselâ, İslâm İnkişaf Bankasının kurulması, umumi manada faizsiz banka müzakereleri, vs.), İslâm'ın mali sisteminin ihyası için az gayret sarfedilmiş olması gerçekten şaşırtıcıdır. Modern dünyanın kompartizasyondan milli devletlere doğru geçişi düşünülürse öncekinin (nakdî vechenin) sonrakinden (mali veche) daha kolay incelenebileceği ileri sürülebilir.

İslam amme maliyesi Beytü'l-Mal müessesesinde merkezileşir. Varidat istihşal eden ve bunun sarfiyat modellerini koyan kanunları anlamadan İslâm cemiyetinin iktisadi hayatındaki Devletin rolü anlaşılabilir. İslâm vergi strüktürü de İslâm idaresinin masraf çatısı gibi Kur'an ve Sünnetin hukuki normları içinde tayin edilmiştir.

Beytü'l-Malın kelime manası servet yahut mal evidir. Tarihi olarak içtimai ihtiyaçların karşılanması için kurulmuş bir amme hazinesi manasına gelir. Aslında bu müessese geçim vasıtaları yetersiz olanlara, geçimi yerinde olanların mallarından Allah tarafından ayrılan paylar için bir korumadır.

MENŞE

Beytü'l-Mal müessesesi Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında kuruldu, fakat o zaman basit bir şekilde idi. Bildiğimiz bir teşkilatlı devlet hazinesi gibi değildi. Her ne kadar zekat, toprak vergileri, ganimetler v.s. şeklinde muhtelif mahallerden nakden veya ayni olarak varidat (gelir) ve bunlar Mescidu'n-Nebevide toplanırsa da hak ve ihtiyaçlarına göre halk arasında tevzi edilirdi.

Bu makale, İslam Vakfı Müdür Yardımcısı Dr. Menazır Ahsen tarafından İslâm Talebe Dernekleri Federasyonunca 21-23 Aralıkta Derby de tertip edilen yıllık kış toplantısında yapılan bir konuşma metnidir.

Beytü'l-Mal müessesesinin ana hatlarıyla kurulması Halife Hz. Ebu Bekir zamanında oldu ve Hz. Ebu Ubeyde bu dairede vazifelendirildi. Tercüme-i hal yazarı İbn Sa'd ve Tarihçi Suyuti'nin zikrettiklerine göre Beytu'l-Mal binası ekseriya boş ve kilitli tutulurdu. Çünkü Halife Beytu'l-Mal mallarını tutup biriktirmeyi sevmezdi. Hz. Peygamberin (s.a.s.) Sünnetine göre gelir geldiği zaman hemen dağıtılması ve elde tutulmaması gerekiyordu. Tarihçilerin zikrettiklerine göre, Halife Ebu Bekir vefat ettiği zaman, ikinci halife Ömer hazineyi hemen hemen boş bulmuştur (1).

Beytü'l-Mal gelir ve giderlerini teşkilatlandıran ve sistemleştiren Halife Ömer'dir. O iktisadi sistemi yeniden organize etti ve Divan müessesesini kurdu. Devletin bütün iktisadi faaliyetleri bu müesseseye yürütüldü. Amme hazinesi de onun şumülüne girdi. Hz. Ömer, Abdullah b. Arqam'ı hazine nazırı, Abdurrahman b. Ubeydu'l-Qari ve Muayqıb'ı da ona yardımcı olarak tayin etti. Eyalet merkezlerinde şubeler açılırken, Medine İslâm Devletinin başşehri olduğu için merkez hazine Medine'ye yerleştirildi. Eyalet Beytü'l-Malları kendi idarelerinde muhtar idiler, sadece artan fonları merkez hazineye göndermekle mesul idiler.

TEKAMÜL-KULLANMA-SU-İ İSTİMAL

Amme hazinesinin varidat kaynaklarını ve paranın nasıl sarfedildiğinin tafsilatının tartışmasına girmeden önce bu müessesenin halifeler devrindeki tekamülüne ve kendilerini halife diye isimlendiren sonraki müslüman idareciler tarafından hasılatın nasıl kullanıldığı ve su-i istimal edildiğine kısaca işaret etmek enteresan olacaktır. Tarihçiler Beytü'l-Mal müessesesinin ma'suniyetinin birinci Emevi Halifesi Hz. Muaviye tarafından tamamıyla korunmadığını naklederler. Hilafetin monarşiye tahvili ile amme hazine müessesesi islami olmayan değişiklikler geçirdi. O zamana kadar Beytü'l-Mal malı Hulefa-i Raşidîn tarafından bir emanet olarak kabul edilmiş, onlardan hiç biri bu malı şeriatın tasvib etmediği bir şekilde sarf etmeye cesaret etmemişti. Fakat Emevi hanedanının ilk idarecisi Halife Hz. Muaviye'nin iktidarı ele geçirmesiyle, Beytü'l-Mal kapıları siyasi taraftarlara açıldı ve oğlu Yezid'i halife seçtirmek üzere kendisini destekliyenleri kazanmak için sarfedilmeye başlandı. O zamana kadar hayatta kalan Ashab, diğer müslümanlarla beraber bunu şiddetle protesto ettiler. İçinde Beytü'l-Malın da bulunduğu bütün Hulefa-i Raşidîn müesseselerinin masuniyetini koruma teşebbüsleri maalesef boşa çıktı. Hz. Hüseyin b. Ali diğer şeyler arasında Beytü'l-Mal müessesesinin ma'suniyetini de iade etmedikçe Yezid'e biat etmeyi reddetti. Beytü'l-Mal, Halife Ömer b. Abdülaziz'in (99/717-101/720) kısa süren devri hariç tutulursa, hiçbir zaman eski dokunulmaz statüsüne soğulmadı. Bir halife İslâm'dan ne kadar uzaklaşırsa am-

(1) İbn Sa'd, Tabaqat, C. III, s. 152; Suyuti, Hulefa, s. 20; M.Yusufuddin, İslam ke Ma'âşi Nazariye, s. 520.

me fonlarının su-i istimali o kadar büyük oluyordu. (2) Daha sonraları halifeler Beytül-Malî iki kısma ayırdılar ve aralarında şahsa ve ammeye ait hazine tefriki yaptılar. Zikredildikleri sıra ile Beytül-malû'l-hassa yani halifenin münhasıran şahsî hazinesi ve Beytül-malû'l-amme veya Beytu'l-malû'l-müslimin, yani amme hazinesi diye isimlendirdiler. İki hazine ayrı muhafaza edilmesine ve umumiyetle müstakillen idare edilmesine rağmen aradaki bu tefrik sadakatla muhafaza edilmedi ve ikisi arasındaki sınır çizgisi o kadar mübhem idi ki amme hazinesinin masuniyeti ekseriya ihlal edildi. Halife veya vezir idare başı oldukları andan itibaren ellerindeki aşırı sefahiyetlerle ihtiyaç ve fırsat zuhur ettiği anda varidatı ve hatta amme hazinesi varidat kaynaklarını haksız iktisab ve tasarrufta tereddüt etmediler. (3)

BEYTU'L-MAL İHTİYACI

Beytül-Mal müessesesi hem Kur'an hem de Hadis tarafından tasvib edilmiştir. Kur'an, zenginlerin mal ve servetlerinde fakir ve muhtaçlara tanınan bir hak bulunduğunu te'kiden ifade eder. Şöyle der:

"Onların mallarında sail ve mahrum için hak vardır" (4).

Bir çok hadis arasında Buhari ve Müslim şu hadisi rivayet ederler:

"... Allah kendilerine mallarında zekat farz kılmıştır. Bu zekat, zenginlerinden alınır ve onların fakirlerine verilir (5).

Ebu Davûd, Tirmizi, Ahmed, İbn. Mace, v.s. gibi muteber hadisciler tarafından kaydedilen bir hadis açıkça:

(2) Bkz. Mesela Mez. Renaissance of Islam, Calcutta, 1928, 120-121. sayfalarda zamanımızda mevcut ilk kaynakların bir kısmından naklen malumat verilmiştir.

(3) Bu ilk devir tarihçileri tarafından tesbit edilen birçok malumata istinad ettirilir. Bir kimse devirleri, müsteşrikler tarafından "İslamın altın devri" olarak kabul edilen Abbasi halifelerinin saray masraflarına bakarsa, amme hazinesi fonlarından himaye edilen ve beslenen birçok gayri islami icraatı orada görebilir. Kalabalık heyetler, pars, doğan, atmaca v.s. gibi yırtıcı hayvanlar ve usta elemanlarla yapılan lüks ay seyahatleri, Daru'l-Halife çevresinde düzenlenen ziyafet partileri, kuş veya hayvan döğüşleri tertip etmeler, ifrat derecede yemek masrafları ve bunun gibi şeyler Hulefa-i Raşidin ile bu müslüman hükümdarların yaşayışları arasındaki şaşılacak farkı gösterir. Parlak saray hayatı hakkında daha fazla tafsilat için bkz. Mes'udi, Murucu'z Zeheb, C. VIII, s. 19; Şabusti, Kitabu'd-Diyarat; İsfahani, Kitabu'l-Ağani, Beytul Mal gelir kaynakları; Keza bkz. M. M. Ahsen, Social Life Under the Abbasids. (170-289/786-902), Ph. D. Thesis, 1973, S.O.A.S., Universtty of London.

(4) Zariyat, 19.

(5) Buhari, Zekat, 63; Megazi, 60; Müslim, İyman, 29, 31; Nesai, zekat, 1 Darimi, zekat, 1.

"Devlet başkanı, velisi olmayanın velisidir" (6), der.

Diğer bir hadiste de şöyle denir:

"Borcu olduğu halde ölen ve hiçbir mal bırakmayanın borcunu ödemek bana aittir. Kim de mal bırakırsa (bu borcu ödeme) varislerine düşer" (7).

Başka bir hadis, Allah'ın lutfu olan kaynaklar mevzuunda ammenin eşit haklara sahip olduğunu söyler:

"Müslümanlar üç şeyde ortaklırlar: Su, otlak ve ateş" (8).

Bu ve bunun gibi şeriatın diğer kati emirleri, cemiyetin bütün tabakalarının iktisadi menfaatlarını gözetmek ve onlar için meşru geçim vasıtalarını tedarik etmekle devlet başkanını vazifeli kılar. Eğer cemiyetin bir üyesi, her ne sebeble olursa olsun, geçimini kazanamaz duruma düşerse, en azından geçimi için ona gerekli bütün yardımı yapmakla devlet sorumludur. Devlet hiçbir zaman bu mesuliyetinden kaçamaz.

VARİDAT KAYNAKLARI

Amme Hazinesinin ana varidat kaynakları aşağıda gösterilenlerdir:

1) ZEKAT: Beytül-Mal gelirinin en ehemmiyetli ve devamlı kaynağıdır. Tasarruflar, emtia v.s. üzerinden % 2,5 nisbetinde tarh edilir (9) ve cemiyette iktisadi muvazaneyi tesis etmeye yardım eder. Zekatta cebirlik unsurunu bizzat Kur'an koymuştur. Zekat geliri ayrı tutulurdu. Çünkü Kur'an bu gelirden faydalanacak olanları bilhassa tesbit etmiştir. Bunlar, Allah yolundaki diğer harcamalarda da kullanılabilir olmalarına rağmen, fakara, mesâkin, müellefet'ul-kulûb, rikaab, gârimin, İbn'us-Sebil ve zekat tarh ve tevzi işinde çalışanlardır.

2) İkinci önemli gelir kaynağı, nazari olarak sadece toprak sahibi gayri müslimlerden tarh edilen fakat pratikte Emevi ve Abbasi devirlerinde müslümanlardan da alınan Haraç veya toprak vergisidir. Toprak senede iki veya daha fazla mahsul verse de sadece senede bir kere tarh edilir ve ekseriya aynı olarak alınır. Haraç için tesbit edilmiş bir nisbet yoktu. Toprağın ve toprak sahiblerinin durumu nazar-ı dikkate alınarak tarh edilirdi.

3) Üçüncü gelir kaynağı gayri müslimlerden hayatlarını ve mallarını korumaya garanti vermek ve onları askerlik vazifesinden muaf tumaya karşılık alınan cizye ve-

(6) Ebu Davud, Nikah, 19; Tirmizi, Nikah, 15, İbn Mace, nikah 15; Darimi, 11.

(7) Buhari, Faraiz, 4, 15; Zekat, 18; Müslim Faraiz, 14; Ebu Davud, Vasaya, 17; Nesai Cenaiz, 67; İbn Mace, Sadakat, 13; Ahmed, C. 2, s. 70

(8) Ebu Davud, Buyu', 60; İbn Mace, Rehun, 16; Ahmed, C. 5, s. 364

(9) % 2,5 nisbet sadece altın-gümüş (para) ve ticaret malları için söz konusudur. Hayvanlar, toprak mansulleri madenler için farklı nisbetler uygulanır. Bkz. 5 ve 6. maddeler.

ya baş vergisidir. Cizye nisbeti de mükellefin iktisadi ve sosyal durumuna göre değişir. Yaşlı, küçük, hasta v.s. lar bunu ödemedi muafırlar.

4) Dördüncü gelir kaynağı ganimet idi. Savaşta elde edilen ganimet esasen harbe iştirak eden askerler arasında taksim edilirdi. Fakat ganimetin tamamının 1/5 i veya % 20 si Merkez Beytü'l-Mala gönderilirdi. Bu yolla elde edilen gelir, devlet tarafından yapılan herhangi bir faydeli proje için kullanılabilirdi.

5) Uşur olarak bilinen beşinci kaynak, mahsulün % 10 u nisbetinde müslümanların işlenmiş topraklarına tarh edilen ziraî vergi idi. Eğer arazi bizzat sahibi tarafından sulanır ve devletin sulama kolaylığı ve benzeri gibi yardımları elde edilmemiş olursa nisbet % 5 e indirilirdi. Bu vergi her harman sonu ödenir ve mahsul sadece 5 Wesaq (Takribi 40 pound) dan az olduğu zaman vergiden muaf tutulurdu.

6) Altıncısı, modern standrartlarla en ehemmiyetli kaynaklardan biri maden ocakları ve milli servetler istihsalinin % 20 sinden meydana gelen bir vergi idi. Bu Rikaz veya maden ocağı istihsali diye adlandırılırdı. Buna, defineler, madenler ve tabii enerji kaynakları dahil idi. Bu tabii kaynakların değeri hiçbir zaman şimdi olduğu kadar büyük değildi. Bir şahıs tarafından bulunan define eğer kendi toprağı üzerinde bulunursa bunun % 20 si tarh edilirdi, fakat eğer bu define devlet toprağından bulunursa o zaman malın tamamının Beytü'l-Mala gitmesi gerekirdi ve hasıla memleketin kalkınmasında faydalı olacak işde kullanılırdı, ancak bunun % 20 si sadece dini gayelere tahsis edilmeliydi.

7) Yedinci kaynak gümrük, mürtedin malı, (Dinden dönme cürmünü irtikab eden), kaçan kölelerin malları, varis bırakmadan ölen kimselerin malları gibi muhtelif kaynaklardan gelen gelirden teşekkül ederdi. Bazan para, gayri meşru vasıtalarla servet toplamış olan memurlardan (Para cezası ve mal müsaderesi) müsadere suretinde elde edilirdi.

Beytü'l-Mal hasılatını temin için mümkün olan vasıtalar sadece yukarıda zikredilen varidat kaynaklarından ibaret değildir. Göz önünde bulundurulmalıdır ki Allah'ın yardımı ile dinin yayılması için ihtiyaç duyulduğunda, İslâm Devleti bu işi ifa için servet ve irat üzerine yeni vergiler ve vazifeler koymakta selahiyet ve otorite sahibidir. Bununla beraber, unutmamak gerekir ki bu çeşit vergiler yüklemek için kaide, dâvânın yayılması olmalıdır ve bu vergiler şeriatın hükmüne ve onun ruhuna uygunluk içinde bulunmalıdır.

DEVLETİN MESULİYETİ

Devletin böylece ikili bir mesuliyeti vardır. Hem halkın iktisadi hayatını İslâmî tebliğin devamlı olarak geniş sahalara duyurulabilmesi şeklinde tanzim etmeli ve hem de aynı zamanda yiyecek, giyecek, sığınak, eğitim ve benzeri gibi temel ihtiyaçları da vatandaşlarına temin etmelidir. Bunun yanı sıra Devlet İktisadi

faaliyetlerini o şekilde planlamalıdır ki, varidat bu çeşit temel sarfiyatın tamamına kafi gelsin.

Beytü'l-Malın aktivindeki mallar meşru olarak bütün müslümanların mülküdür. (10) Devlet başkanının beytü'l-mal hasılatının tevziine müdahale hakkı yoktur. Helafa-i Raşidinin hazine malına vedia (11) gözüyle bakmalarının ve hatta kendi vazifelerinin karşılığını almakta tereddüt etmelerinin sebebi budur.

Hiz. Ebu Bekir halife seçildiği zaman mutad elbise satışı işine devam etmek istedi, ancak Hiz. Ömer ve Beytü'l-Mal nâzırı Ebu Ubeyde'nin ısrarlı ricalarıyla sadece normal bir müslümanın hayat standardına müsavi bir maaş almayı kabul etti ve ticarettten vaz geçti. Buna rağmen vefatından önce (8000) dirhem Devlet hazinesine ödenmesini vasiyet etti. (12) Halefi Hiz. Ömer halife olarak yaptığı konuşmalarından birinde, halifenin Beytü'l-Maldaki haklarını aşağıda gösterildiği gibi açıkladı:

"Yazlık-kışık bir takım elbiseden ve aile maişetim için vasat bir Kureyşliye müsavi tahsisattan daha fazlasını almaya kanunen bir hakkım yoktur. Ben müslümanlardan sadece herhangi birisiyim ve başkaları üzerine hiçbir rüchaniyet hakkım yoktur (13).

Hiz. Âkil, kardeşi dördüncü halife Hiz. Ali'den, Beytü'l-Maldan kanuni olmayan bir tahsisat istediği zaman Halife onu hemen reddetti ve şunu söyledi: "Sana ammeye ait bir malı vermesi yüzünden kardeşinin cehenneme gitmesini ister misin?" (14). Bu tarihi hakikatler Hulefa-i Raşidinin hazine malını sadece kendilerinin değil, başkalarının da suiistimal etmelerini günah addettiklerini açıkça ifade eder. Onlar ammenin refahı ve Allah huzurunda mesuliyet korkusu endişesinden dolayı, şeriatın tayin ettiği sınırlar içinde Devet hazinesinin vâridat ve sarfiyatını kontrol edecek lüzumlu tedbirleri aldılar.

MÜSTEFİD ZÜMRELERİ

Müslüman hukukçular âmme hazinesi gelirlerini müstefidler zümrelerini nazarı dikkate alarak dört büyük bölüme ayırdılar.

a) Ganimet, define, maden ocakları ve diğer tabii servetlerden % 20 gelir.

b) Zekat, uşr, (müslümanlardan tarh edilen zirâi vergi), emtia vs. den elde edilen diğer vergi gelirleri.

(10) Hidaye, C. IV, s. 1

(11) Kitabu'l-Müntaqa, Serh Muvatta, Kitabu'l-Qirid, C. V, s. 150

(12) Kanzu'l-Ummal, C. V, s. 80-2285

(13) İbn Kesir, Bidaye va'n-Ninaye, C. VII, s. 134

(14) İbn Quteybe, al-İmame va's-Siyase, C. I, s. 71

c) Haraç (gayri müslim tebadan alınan toprak vergisi) ve cizye (baş vergisi) den gelen gelir.

d) Varisi olmayan tereke.

Bu dört bölümden her birine ait gelir ve gider hesapları ayrı tutulmalı ve hasıla muhtelif kategorilere mensub müstefidlerin haklarına göre tevzi edilmelidir. Eğer bir daire ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla meblağa ihtiyaç duyarsa gelir fazlalığı bulunan diğer daireden ödünç alabilir.

Umumi olarak söylemek gerekirse, hazine iradı içtimai emniyeti korumak için kullanılırdı. Keza âmme hizmetlerinin masrafını karşılamaya, yani kadı, müftü, muhasib, asker tekaüdiyeleri ödeme, fevkalade zamanlarda harp levzazımatı mübayaası, hasta ve fakirlere yardım, fakir ölüleri defn, fakir, mazlum, kimsesizlere yardım müesseseleri kurmaya, kervansaraylar, talebe yurtları, köprü, yol, hastahane ve diğer şahıslarca yapılmayan amme hizmeti görece binalar yapmaya kullanılırdı. Bütün bu sosyal güvenlik tertiplerine ilaveten cemiyetler kurmak, ziraî ve ticarî bankalar kurmak ve benzeri gibi modern sosyal müesseseler de Beytü'l-Mal tarafından karşılanırdı.

Tarihi kayıtlardan kolayca görülebileceği gibi, Beytü'l-Malın bir başka fonksiyonu da fertler için ve aynı şekilde kollektif guruplar için bir işe başlama hususunda borç vermek ve işlerinde mali sıkıntı çekenlere ve mali ihtiyaç içinde bulunanlara yardım etmek, borçlarını ödeyemiyenlere mali yardım temin etmek, v.s. gibi faaliyetleri vardır.

İslâm'da hem faiz almak hem de faiz vermek tamamiyle yasak olduğundan, istikrazlar Karz-ı Hasen olarak verilirdi ve bazı hallerde borçlu eğer borcunun tamamını yahut bir kısmını ödeyemeyecek durumda kalırsa borcundan belli bir miktar silinirdi. Bütün bu tedbirler, geçimini kazanmaya fizik kabiliyeti olan her mensubunun bu gayreti göstermesi için teşvik gördüğü sağlıklı bir cemiyet meydana getirmek için planlandı. O hasta veya daha başka bir sebeble çalışmaya muktedir değilse, o ve ailesinin bütün mensupları Beytü'l-Mal fonlarından desteklenirdi.

Günümüzün Devlet adamlarına yardımcı olur düşüncesiyle *bazı tarihî misalleri vermek* mevzu harici olmyacaktır.

İlk devir İslâm tarihçisi Taberi ve tercüme-i hal yazarı İbn Sa'd, Halife Ömer'in muhtelif vesilelerle hazineden istikraz aldığını rivayet ederler. İstikraz hususunda hazine nazırı Sahabe, ona herhangi bir rüchaniyet tanımadığı gibi ödeme zamanı geldiğinde parayı bizzat geri istedi. Hatta gene aynı tarihçilerin naklettiklerine göre, Hz. Ömer hilafeti esnasında, borcunu ödeme imkanı bulamadığı zamanlarda özür dilemek ve bu borcu ödemek için muayyen bir zaman istemek mecburiyetinde kalmıştı. (15)

(15) Taberi, (23 h.), s. 2747; Tabaqat, C. III., s. 198

Gene İbn Sa'd'dan öğrendiğimize göre Halife Ömer vefat ettiği zaman hazineye ticarete yatırmak için aldığı (8000) dirhem borcu vardı. Bu toplam meblağ daha sonra oğlu tarafından hazineye ödendi (16). *Gene tarihi vakıalardan gördüğümüz gibi Beytü'l-Mal yatırım fonları teşkil etmekte ve iş teşebbüslerine iştirak etmekte kullanılmaktaydı.* Basra valisi Ebu Musa'l-Eşa'ri'nin, Hz. Abdullah b. Ömer ve Ubeyde b. Ömer'e çok miktarda ödünç para verdiği, onların da Irak'tan ticaret malı alıp Medine'de sattıkları ve epeyce bir kar ettikleri ve istikraz senesinde şart koşulduğu gibi, kârın yarısını sermaye ile birlikte hazineye ödedikleri rivayet edilir. (17) Emevi halifesi Hz. Ömer b. Abdülaziz'in, hizmetçi, yardımcı, âma ve mallullere maaş çıkarttığı rivayet edilir. (18) Aynı Halife hazineden evlenme masraflarını karşılayamayanlara da para yardımı yapmıştır (19).

İDEAL İKTİSADİ EMNİYET

Beytü'l-Mal müessesesinin bütün cemiyet azalarına hakkaniyetle takdim ettiği iktisadî emniyet, medeniyet tarihinde benzeri bulunmayan bir şeydir. İslâm'ın sadece nazariyede değil aynı zamanda tatbikat sahasında da gösterdiği içtimai emniyet seviyesini, yeni olsun eski olsun hiçbir iktisadî sistem sağladığını iddia edemez. Her ne zaman cemiyet azalarından veya tebadan birisi bir haksızlığa uğrarsa, bunun sebebi Sultan veya Halife olarak görülürdü ve bunların şeriatın emirlerini tatbik etmeyip israf ve lükse daldıklarından dolayı bu zararın doğduğu düşünülürdü. Eğer bir kimse İslâm ve batı iktisad sistemlerinde düşünülüp icra edilen refah devleti ideali ve sosyal güvenlik sistemi üzerinde dikkatli bir mukayeseli çalışma yaparsa, müslümanlar tarafından asırlar boyu geliştirilen sistemin diğerine çok üstün ve daha şumüllü olduğunu tesbit edecektir. Şimdi ihtiyaç duyulan şey, İslâm iktisad müesseseselerine doğru bu müesseseleri ihya, halkın saadetini ve refahını tekrar sağlamak suretiyle Kur'an ve sünnet emirlerini derinliğine tefsiridir.

İHYANIN ÖN ŞARTI İSLÂMÎ NİZAM

Dikkat nazarına alınması gerekli önemli bir nokta, İslâm'ın siyasi nizamını tesis etmeksizin, İslâm iktisadi müesseselerini ihya etmenin mümkün olamayacağıdır. Gerçekten yalnız başına Beytü'l-Mal'ı ihya ne mümkün ve ne de arzu edilen bir şeydir. Eğer bir kimse İslâm'ın iktisadi adaletini tekrar organize ve tekrar tesis etmek isterse, o kişi kendisini tamamen Allah'a teslim etmedikçe ve İslâm'ın bir bütün olduğunu dikkate almadıkça bu yapamaz. Sadece siyasi müesseselerin tesisi

(16) Aynı es. C. III, s. 260

(17) Malik, Muvatta, Kitabu'l-Qırat; Serahsi, Mebsut, Kitabu'l-Havale, Keza bkn. M. Yusufuddin, İslam ke Ma'âşi Nazriye, s. 506-507; 525

(18) Taberi, s. 1271; Suyuti, 214; İbnu'l-Cevzi, Siretü Ömer b. Abdülaziz, s. 115

(19) Kitabu'l-Emval, s. 251, n. 261

de maksuda hizmet etmez. Bineanelaeıyھ sıyasi ve diğer müesseseleri değiştirmek-
sizin ve cemiyetin bütün içtimai hayatını, Allah'ın iradesine tamamen inkıyad
eder bir halé getirmediķçe, ekonomik müesseseseler üzerinde düşünmek basitçe
bir düşünce olur. Eğer insan dünyadaki yerini iyice tanır ve Allah'la irtibatını
ıdrak ederse, artık İslâmî sistemi bütünüyle tesisten ve İslâm'ın diğer kimselere
takdim ettiği nimetlerden faydalanmaktan onu men edecek herhangi bir şey
yoktur.

Zikre değer diğer bir nokta da dünyanın neresinde olursa olsun bütün müslü-
manların bir tek cemaat meydana getirmeleri ve bu cemaat içindeki bir müslüman
fakirleşir ve bir musibete uğrarsa bütün ümmetin onun yardımına koşması vazi-
fesidir. Haritalarda mevcut olan coğrafi sınırlar bir tefrik ve ayrılma maksadı için
değil fakat sadece referans içindir. (Şekilden ibarettirler). Tabii kaynaklardan elde
edilen iktisadi servete hiçbir şekilde onu elde edenlerin imtiyaz hakları yoktur. As-
lında ondan faydalancak kimseler, o bölgede yahut o sahada veya o şehirde yaşa-
yan oralarla irtibatı olan kimselerdir. Fakat bu iktisadi zorluklara katlanan ve
diğer yerlerde yaşayan müslümanların bu servetlerde hissesi olmayacak manasına
gelmez. Gerçekten mezkur memleketin iktisadi ihtiyaçları karşılanıp, gelir artığı
meydana geldiği zaman, bu devletin diğer müslümanlara veya iktisadi refaha ka-
vuşmamış müslüman cemiyetlerine yardım etmesi mecburi bir vazifedir.

NETİCE

Gördük ki Beytü'l-Mal İslâm iktisadi sistemi içinde bir müessesesedir. Bu
sistem kelimenin tam manasiyle, bugün dünyada bulunan ekonomik sistemler tara-
fından takip edilen hedefler yönünden onlardan farklıdır. O esasında Ümmet için
Şehadet (20) vazifesini bütünüyle icraya imkan sağlamak fonksiyonunu icra eder ki,

(20) Şehadet mefhumu Kur'an, 2: 143 4 e anlatılır: "Böyle sizi doğru bir caddeye çıkarıp ortada
yürüyen bir ümmet kıldık ki siz bütün insanlar üzerine adelet nümunesi hak şahidleri olasınız"
Şehadetle kasdedilen mânâ, Hz. Muhammed (s.a.v..) onlara güzel örnek (usve-i hasene) ol-
duğu gibi, müslümanların da bütün insanlara misal olabilecek bir hayat tarzı yaşamalarıdır.
Hem müslümanın, hem de İslam cemiyetinin Şehadet vazifesidir. Yani Hepsı Allah'ın yegane
Hâkim, kendilerinin de onun kulu olduğu hakikatına şehadet etmelidirler. İslam cemiyeti
dünya önünde merhamet, takva, doğruluk ve adalette canlı bir misal olmalıdır. Yalnız na-
zariyede değil tatbikatta da bir nümune-i imtisal olmalıdır. Şehadet şunu da ifade eder:
Hz. Peygamber bütün insanlara Allah'ın hidayetini göstermekle sorumlu olduğu gibi,
bütün müslümanların da bu mesajı dünyanın diğer bütün insanlarına duyurma mesuli-
yeti vardır. Böylece ferd. şahsi kapasitesi nisbetinde, Allah'ın hâkimiyetine teslim ve
başkalarına misal olmakla Şehâdetini ifa eder. Cemiyet de bu Şehâdet vazifesini, İlahi
hakikatın hükümüne mani olmak için kendilerinden faydalanılan mümtaz sınıflar ve gu-
rubların güç ve nüfuzunu yıkarak ve hayatı Allah'ın iradesine göre tekrar teşkilatlan-
dırarak yapar.

bu vazifeyi Hz. Peygamber Sadr-ı İslâm'dan günümüze kadar intikal ettirmiştir. Bütün iktisadi müesseseler bilhassa Beytü'l-Mal, bu şartları sağlamak için kurulmuştur. Bugünkü amme hazinesinin icraatını değerlendirmek için şu suali sormalıyız: Gerçekten biz gelir ve giderleri ümmetin âzâmi gücünü şahadet vazifesini deruhte edecek bir şekilde tanzim ediyormuyuz? Bütün diğer gayeler mesela, gıya ekonomik eşitlik, iktisadi bağımsızlık, maddi refah v.s. bu hedef yanında ikinci derecede kalır. Eğer meselâ, devlet bütün kaynaklarını vatandaşlarının hayırına kullanır ve onların maddi hayat seviyelerini yükseltir fakat Cihadı ifa etmeyi ikinci derecede önemli addederse onun ekonomi politikasının İslama uygunluğu veya Beytü'l-Malın istenilen manada idare edildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Buna karşılık İslâmî ölçülere göre Cihad ve Şahadet vazifesini ifa etmek için halkına fedakarlıklar ve zorluklar yükleyen bir devlet İslam kriterlerine göre kaynaklarını doğru bir yolda kullanmaktadır. Hz. Ebu Bekir halife olduğu zaman Medine müslümanları çok güç durumda olmalarına rağmen Cihadı devam ettirdi. Ne onun ne de Ömer, Osman, Ali devrinde devletin Da'vayı yürütmek için en ufak bir taviz vermediklerini görüyoruz. Beytü'l-Mal ve onun kaynakları bu vazifeyi yapmak için sonuna kadar zorlandı. İslâm Devletinin gelir ve giderleri bu yüzden o şekilde düzen lenmelidir ki, Allah'ın rızasını isteyen ve gönüllü olarak bütün insanlığa rehberlik yapmak için maddi fedakarlıklarını esirgemeyen Allah'tan korkanlar cemiyeti haline gelsin. İslâm cemiyeti, sosyalizm ve kapitalizm gibi iktisadi gelişmeye ve bütün fertleri egoist aç gözlü, vahşi ve ahlaksız yapan bir hayat nizamına tapan metaryalist kültürlerin tam antitezidir.